

θη εἰς μονογαμικὸν σχεδόν. Ἴσως τὸ ἀποτέλεσμα τοῦτο προήλθε καὶ ἐξ' οἰκονομικῶν λόγων, ὅπερ καὶ τὸ σπουδαιότερον ὄλων. Διὰ τοῦτο βλέπομεν ἐλαττούμενον καὶ τὸν ἀριθμὸν τῶν διαζυγίων. Οὕτως ἢ ἄλλως ὁ Τουρκοκρῆς, ὅστις συνῆπτε τόσον εὐκόλα ἓνα ἢ πολλοὺς συγχρόνως γάμους, συμπεριεφέρετο καλῶς πρὸς τὴν σύζυγόν του. — Ἄλλως τε εἶναι καὶ σύστασις τοῦ Μωάμεθ. — Ἦτο τρίτον τινὰ ἱππότης ἀπέναντι αὐτῆς. Ἦτο ἓν εἶδος περιέργου ζηλοτύπου ἀνδρός, ὅστις μάλιστα ὁμιλῶν περὶ αὐτῆς δὲν ἀνέφερε ποτὲ τὸ ὄνομά της, οὔτε τὴν λέξιν σύζυγος ἀκόμη, ἀλλὰ μετεχειρίζετο τὴν λέξιν παιδιά μου.

Ὁ παλαιότερος Τουρκοκρῆς εἶχεν ἀρετὰς τινάς. Ἦτο τουτέστι δίκαιος, εὐθύς, εἰλικρινής. Ἦ πάροδος τοῦ χρόνου, τὸ περιβάλλον, αἱ νέαι βιωτικαὶ ἀνάγκαι ἐπέδρασαν ἐπὶ τοῦ ἦθους καὶ τοῦ χαρακτήρος αὐτοῦ. Εἶχε κλίσιν πρὸς τὴν ἱππασίαν διατηρῶν εἰς τὸν σταῦλον του ἓνα ἵππον ἢ ἓνα ἡμίονον. Ἐκαμνε χρῆσιν τῆς ἱππασίας καὶ διὰ τέρψιν καὶ διὰ νὰ μεταβαίη εἰς τὴν ἔπαυλίν του. Ἦτο καὶ ἄριστος κυνηγὸς ἔχων τὸ κυνήγιον ὡς μέσον ψυχαγωγικὸν καὶ ὡς ἐπάγγελμα βιοποριστικόν, ἐπομένως διεκρίνετο καὶ ὡς σκοπευτής. Ὡς πρὸς τὴν κατὰ παράδοσιν τέχνην τοῦ πολέμου δὲν ὑστέρουσιν οἱ Τουρκοκρῆτες τῶν Χριστιανῶν. Διὰ τοῦτο κατὰ διαφόρους ἐπαναστάσεις ὡς γινώσκται μάλιστα τοῦ ἐδάφους, ἀπετέλουν σημαντικὴν μαχητικὴν δύναμιν, ἥτις πολὺ ἐβάρυνε ἐπὶ τῆς τύχης ἐνόπλου συμπλοκῆς καὶ ἰδίως τῆς μάχης. Πάντες οὗτοι λόγῳ τοῦ ὁμοθησκου αὐτῶν μετὰ τοῦ Κυριάρχου ἐξ ἐσφαλμένης ἀντιλήψεως ταυτίζοντες μετ' αὐτοῦ καὶ τὴν ἐθνικὴν αὐτῶν ὑπόστασιν καὶ τὸ πολιτικὸν συμφέρον ὑπεστήριζον διαφορετικῶς τὴν Τουρκικὴν κυριαρχίαν ἐπὶ τῆς Νήσου καὶ τασσόμενοι κατὰ τὰς μάχας παρὰ τὸ πλευρὸν τῶν αὐτοκρατορικῶν στρατευμάτων ἐμάχοντο κατὰ τῶν συμπατριωτῶν αὐτῶν, κατ' ἐκείνων δηλ. μετὰ τῶν ὁποίων πλὴν τῶν συγγενικῶν δεσμῶν διετέλουν ἓν καιρῶ εἰρήνης εἰς φιλικὰς σχέσεις, κατ' ἐκείνων, μετὰ τῶν ὁποίων συνηλλάσσοντο καὶ συνειργάζοντο ἐμπορικῶς. Καὶ ἐμάχοντο μεμονωμένως συγκεκριημένοι εἰς σώματα ὑπὸ ἰδίων ἀρχηγῶν καὶ σημαιοφόρων, ἀλλὰ καὶ ἠνωμένοι μετὰ τοῦ τακτικοῦ στρατοῦ χρησιμεύοντες δὲ ὡς πρωτοπόροι, οἱ εἰδικώτεροι, ἐννοεῖται, καὶ ὡς ὀδηγοί. Ἄνευ αὐτῶν οὐδεμίαν ἴσως θὰ ἐτόλμα νὰ ἐπιχειρήσῃ

ἐκστρατίαν εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τῆς Νήσου ὁ Τουρκοκρῆς στρατὸς καὶ ἄνευ αὐτῶν πολὺ πρωτίτερα θὰ ἐλύετο τὸ πολιτικὸν ζήτημα καὶ θ' ἀποκαθίστατο ὁ τόπος ἐθνικῶς.

Οἱ Μουσουλμάνοι Κρητες ἐπὶ Τουρκοκρατίας κατεῖχον καὶ ἐν Κωνσταντινουπόλει καὶ ἐν Κρήτῃ ὑψηλὰ ἀξιώματα καὶ ἄλλας ἐπισήμους θέσεις. Μεγάλοι ὅμως ἄνδρες δὲν ἀνεδείχθησαν. Ἐνα καὶ μόνον ἀναφέρει ἡ ἱστορία, τὸν ἐκ Σελίνου καταγόμενον Χουσεῖν Πασᾶ Γομπάκη, ὅστις ἦτο ὁ μόνιμος Ναύαρχος τοῦ στόλου τῆς Μεσογείου με ἔδραν τὸν κόλπον τῆς Σούδας, ἀλλὰ καὶ οὗτος δὲν εἶχε νὰ ἐπιδείξῃ κανένα ναυτικὸν ἄθλον. Οἱ Μουσουλμάνοι κατέχοντες ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον τὰ παράλια τῆς Νήσου καὶ ἀποτελοῦντες κατὰ συνέσειαν τὸ πολυπληθέστερον ἀστικὸν στοιχεῖον τῶν τριῶν μεγάλων πόλεων, αἵτινες εἶναι παράλιοι λόγῳ τοῦ γεωγραφικοῦ σχήματος τῆς Νήσου ἔδρασαν ἀσφαλέστερον ἐντὸς αὐτῶν προστατευομένων ὑπὸ τῶν ἐνετικῶν φρουριῶν, ἔνεκα τοῦ ὁποίου ἀνέκαθεν ἦσαν συγκεντρωμένοι αἱ κεντρικαὶ ἰδίως πολιτικαί, στρατιωτικαὶ καὶ θρησκευτικαὶ Ἀρχαί. Ἦ ναυτιλία ἐπὶ Τουρκοκρατίας εἶχεν ἀναπτυχθῆ ἀρκοῦντως, εἰς αὐτὴν δὲ εἶχεν ἐπιδοθῆ πολὺ οἱ Μουσουλμάνοι, οἵτινες σὺν τῷ χρόνῳ καὶ διὰ τῆς πείρας εἶχον διαμορφωθῆ δόκιμοι ναυτικοί. Ἐπὶ πολὺν δὲ χρόνον μάλιστα ὑπῆρξαν ἐροπλισταί, πλοίαρχοι, καὶ ναῦται, πλὴν τῶν Σφακιωτῶν, οἵτινες ἐπιδοθέντες εἰς τὴν ναυτιλίαν λόγῳ τοῦ ἀγόνου τοῦ ἐδάφους τῆς ἐπαρχίας Σφακιῶν, ἐξήσκον τὴν ἐμπορικὴν ναυτιλίαν διατηροῦντες καὶ κυβερνῶντες οἱ ἴδιοι ἀρχετὸν ἀριθμὸν ἱστιοφόρων πλοίων. Ὁ ἐμπορικὸς δὲ στόλος τῆς Κρήτης κατὰ τινὰ χρονικὴν περίοδον ἤκμαζε τόσον, ὥστε κατὰ τινὰ στατιστικὴν ἐπὶ Σουλτᾶν Ἀζήζ τὸ σύνολον τῶν Κρητικῶν ἱστιοφόρων πλοίων ἀνῆρχετο εἰς 360 μονάδας.

Ὅπως ἐλέγχθη ἀνωτέρω, οἱ Τουρκοκρῆτες, οἱ πλεῖστοι, ἐννοεῖται, καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν αὐτοὶ οἱ κατακτηταί, δικαίῳ πολέμῳ, εἶτα δὲ οἱ διάδοχοι αὐτῶν κληρονομικῶ δικαιοῦματι, ὑπῆρξαν τιμαριούχοι, μεγαλοκτηματῆται οὐ μὴν, ἀλλὰ καὶ πυργοδεσπόται, ὅπως οἱ Γιαννίτσαροι ἰδίως. Καὶ μολονότι πρὸ πολλοῦ εἶχεν ἐκλείψει ὁ τιμαριωτισμὸς καὶ διαλυθῆ ἡ μεγάλη ἰδιοκτησία καὶ ἐπομένως ἡ δουλοπαροικία ὑπὸ οἰανδήποτε καὶ ἂν ἐξησκήθη ἄλλοτε μορφήν δὲν διετηρήθη ἐν τῇ Νήσῳ, οὐχ' ἦντο καὶ ἐπ' ἐσχάτων ἀκόμη κατ'